

Att aktivera och synliggöra elevers förkunskaper (ämnesspecifik text: musik)

Johanna Karlsson & Maria Becker Gruvstedt, Lunds universitet

Det är centralt för elevernas parallella språk- och kunskapsutveckling att få delta i undervisningen i skolans alla ämnen och på så vis kunna tillägna sig ny kunskap och ett nytt språk i den kontext som språket ska användas i. Alla elever behöver alltså inkluderas i musikundervisningen oavsett kompetens eller tidigare erfarenheter (Rosén & Wedin, 2015). Musikämnets praktiska inslag kan göra det lättare för en elev som är nybörjare i det svenska språket att kunna delta mer aktivt i undervisningen i ett tidigt stadium. Nyanlända elevers möte med musikämnet i den svenska skolan sker också ofta tidigt i skolgången. Musikämnet innehåller dock, precis som de övriga praktisk-estetiska ämnena, en hel del *verbalspråk*, det vill säga muntligt och skriftligt språk. För att öka möjligheten för nyanlända elever att bli godkända i musik behöver undervisningen vara språkligt stöttande och anpassad efter elevernas individuella förutsättningar och behov.

Den här texten handlar om hur nyanlända elevers tidigare kunskaper och erfarenheter kan aktiveras och synliggöras inför starten av ett arbetsområde och hur dessa förkunskaper kan användas för att stötta nyanlända elevers lärande.

Identitet

En pedagogisk grundtanke bakom arbetet med förkunskaper är *identitet* och *identitetsskapande*. Identitetsskapande kan beskrivas som att hitta en plats i en föränderlig tid och är något som oftast påbörjas under ungdomsåren (Goldstein-Kyaga & Borgström, 2009). Identitetsskapandet är alltså något som högstadie- och gymnasieelever har gemensamt, men vägen kan se väldigt olika ut. Ofta sker skapandet med utgångspunkt i den egna kulturen, språket och samhällsklassen (Cummins, 2017), men för de elever som nyligen har kommit till Sverige och den svenska skolan innebär denna ”föränderliga tid” att de har lämnat tidigare levnadsmönster och behöver hitta ett sätt att forma en ny identitet i ett nytt land (Lahdenperä, 2010).

Skolans musikal ger på ett naturligt sätt tillfälle för elever från olika bakgrunder att mötas. Undervisning om musik, i musik och genom musik ska enligt kursplanen för musikämnet i grundskolan ge alla elever möjlighet att utveckla sin identitet samtidigt som de också utvecklar sina sociala och kreativa förmågor (Skolverket, 2022). Vårt lärande sker i egen reflektion men också i mötet med andra där vi berättar om och tar del

av upplevelser, händelser och erfarenheter. Varje sådan berättelse innehåller kunskap och den kunskapen bär eleven med sig in i musikklassrummet (Moon, 2010; Ruud, 2013). När elever från olika kulturer möts i musiksalen och får ta del av varandras berättelser skapas möjligheter för dem att stärka sina interkulturella kompetenser och få nya intryck i sitt identitetsskapande. För att kunskapen från berättelserna ska kunna erövrats och bli elevens egen behöver den dock bearbetas. Genom att koppla musik och musikminnen till reflektion och samtal om det som varit, det som är nu och det som framtiden kan innebära, kan elevernas kunskaper och förståelse om musik synliggöras och utvecklas vidare. Det är på så sätt möjligt att stärka elevens uppfattning om sig själv som en person som äger användbar kunskap, vilket blir ett bekräftande inslag i elevens identitetsformering (Lahdenperä, 2010).

Övning: Mitt livs soundtrack

För att exemplifiera hur musikämnet kan arbeta med identitetsskapande genom att synliggöra elevernas tidigare kunskaper och erfarenheter utgår vi från en övning som heter "Mitt livs soundtrack" (Houmann, 2016). Övningen knyter an till kursplanens syfte att elever ska utveckla sin förmåga att "uppleva och reflektera över musik" (Skolverket 2022). I övningen skapar och förmedlar eleverna berättelsen om sig själv genom musik. Eleverna väljer tre sånger, låtar, musikstycken eller verk som har haft stor betydelse för dem. Musiken som de väljer bildar ett musikaliskt pärlband som tillsammans formar "Mitt livs soundtrack". Två av styckena ska vara musik som de har lyssnat på, sjungit eller spelat och som de minns av någon speciell anledning. Musiken är kanske sammankopplad med en särskild händelse, en särskild plats eller person, speciella känslor eller något annat som känns viktigt för eleven. För att uppmuntra eleven till en dialog eller ett resonemang inom den biografiska berättelsen kan det tredje stycket vara "det här visste ni inte om mig", det vill säga en låt som avslöjar något överraskande om eleven. Eleverna skriver om sina val i en musikalisk biografisk berättelse som sedan bearbetas i grupper. I sista fasen i arbetsprocessen gör grupperna en musikalisk presentation av arbetet med sina biografier.

Den övning som beskrivs här har en form som ger läraren möjligheter att arbeta med lärande om musik, språk och begrepp på flera nivåer. Men fokus ligger också på att skapa motivation till att reflektera över egna erfarenheter av musikens betydelse, vad musik innehåller, består av och hur den klingar. Övningen har även som mål att stärka viljan att kommunicera dessa erfarenheter till klasskamrater och utveckla en nyfikenhet på att ta del av andras berättelser och kunskaper i musik. Samtal och interaktion mellan elever är ett bärande fundament. Det är viktigt att övningen presenteras noggrant för eleverna i sin helhet så att de kan förutse att deras berättelser kommer att delas med andra. På så sätt kan eleverna överväga vad de vill och inte vill dela med sig av.

Eftersom denna text har fokus på att synliggöra och aktivera elevers tidigare kunskaper och erfarenheter i början av ett arbetsmoment kommer endast starten av arbetsområdet att behandlas här. I den ämnesspecifika texten i Del 6 kommer övningens samtliga delar att fördjupas.

Innan arbetsmomentet börjar

För att kunna planera ett arbetsmoment som ”Mitt livs soundtrack” behöver läraren veta vad eleverna har för erfarenheter med sig in i musiksalen. På vilket sätt tar musik plats i elevens vardag? Har eleven musicerat tidigare? Finns det erfarenheter av musik som skolämne sedan tidigare? Finns det andra erfarenheter av musik som är en tillgång för eleven? Genom att ta del av dokumentationen av den inledande kartläggningen steg 1 och 2 (Skolverket, 2016a, 2016b) kan läraren få en del relevant information. I steg 1 kan det finnas information om erfarenheter av musikämnet och musicerande i eventuell tidigare skolgång. Även om eleven inte har haft musik som skolämne tidigare kan han eller hon ha kunskaper om och erfarenheter av ämnet från annat håll. Området ”Erfarenheter och intressen” i steg 1 kan ge en del ledtrådar. Om även den ämnesspecifika kartläggningen i ämnet musik (Skolverket, 2016c) har genomförts har musikläraren tillgång till mer fördjupad information om den nyanlända elevens förkunskaper inom musik.

Det som läraren inte kan få veta genom den tidigare kartläggningen kan han eller hon få reda på precis i starten av arbetsmomentet genom olika introduktionsövningar. För att alla elever ska kunna delta i dessa övningar och få möjlighet att visa vilka kunskaper och erfarenheter som de har, är det nödvändigt att i förväg planera hur detta ska låta sig göras när inte alla elever kan delta med hjälp av svenska språket. Ett sätt att tydliggöra innehållet i övningar är att läraren *modellerar*, det vill säga visar med sitt eget exempel hur övningen ska gå till. En del introduktionsövningar skulle exempelvis kunna modelleras med hjälp av förinspelade filmer (se avsnittet ”Arbetsmomentets start”).

Det är ämneslärarens ansvar att planera sin undervisning så att den fungerar stöttande för alla elever, och i detta ingår även att planera in studiehandledning för nyanlända elever. Om det finns möjlighet inför arbetsmomentets start är det bra om ämnesläraren kan samverka med studiehandledaren för att tillsammans planera in när studiehandledningen passar bäst. Kan studiehandledare finnas med vid introduktionen av arbetsmomentet? Om detta inte är möjligt kan ett alternativ vara att läraren förser studiehandledaren med en pedagogisk planering av arbetsmomentet och listor med ord och begrepp som är centrala i arbetsmomentet så att studiehandledaren kan hjälpa eleven att förbereda sig inför arbetsmomentets start.

Arbetsmomentets start

Som nämnt i den generella texten behöver starten av ett arbetsområde ta avstamp i det vardagliga och kognitivt enkla, det vill säga i Fält A i fyrfältsmodellen. I den inledande fasen av arbetsmomentet behöver läraren få en uppfattning om vad eleverna har för tidigare erfarenheter av musik generellt och vilka områden inom musik som de har kunskaper om. Med hjälp av klingande musik, gemensam sång eller gemensamt spel och även samtal och frågor om musik kan läraren inhämta ett underlag för att kunna förbereda en introduktion av övningen som ger eleverna möjlighet att aktivera sin förförståelse och sätta övningen i ett sammanhang. Ett sätt att introducera detta arbetsmoment kan vara att tillsammans lyssna på ett musikstycke som alla i gruppen känner till, det vill säga ett stycke som gruppen har arbetat ihop med tidigare och som alla på ett eller annat sätt är insatta i. Ett alternativ kan vara att låta dem lyssna på ett musikkuster från en viss genre eller en viss tid. Eleverna får sedan associera fritt kring vilka känslor som musiken som de precis har hört väcker hos dem. För att stötta eleverna i denna övning kan läraren i förväg ha spelat upp samma musikstycke eller musikkuster för exempelvis ett antal lärare på skolan och filmat dem när de associerar fritt utifrån sina känslor. Genom denna modellering får eleverna dels ett exempel på hur olika associationerna kan bli beroende på person, dels tillgång till ord och begrepp som de själva sedan kan använda i övningen. En sådan förinspelad film kan även göras tillgänglig för eleverna via en gemensam lärplattform. På så vis kan eleverna både se filmen i förväg som förberedelse och se den igen under arbetsmomentets gång som repetition.

Elevernas associationer samlas och sorteras av läraren. Det är centralt i denna introducerande övning att utgå från och använda de ord och tankar som eleverna bidrar med och att göra elevernas tankar tydliga för alla som deltar. Det kan exempelvis göras visuellt genom ett gemensamt begreppsmoln.

Exempel på begreppsmoln där elever i årskurs 9 har associerat till sången *Goliat* av artisten Laleh. Orden som är störst i bilden är ord som nämndes flest gånger. Bild: Henrik Pettersson, Lunds universitet.

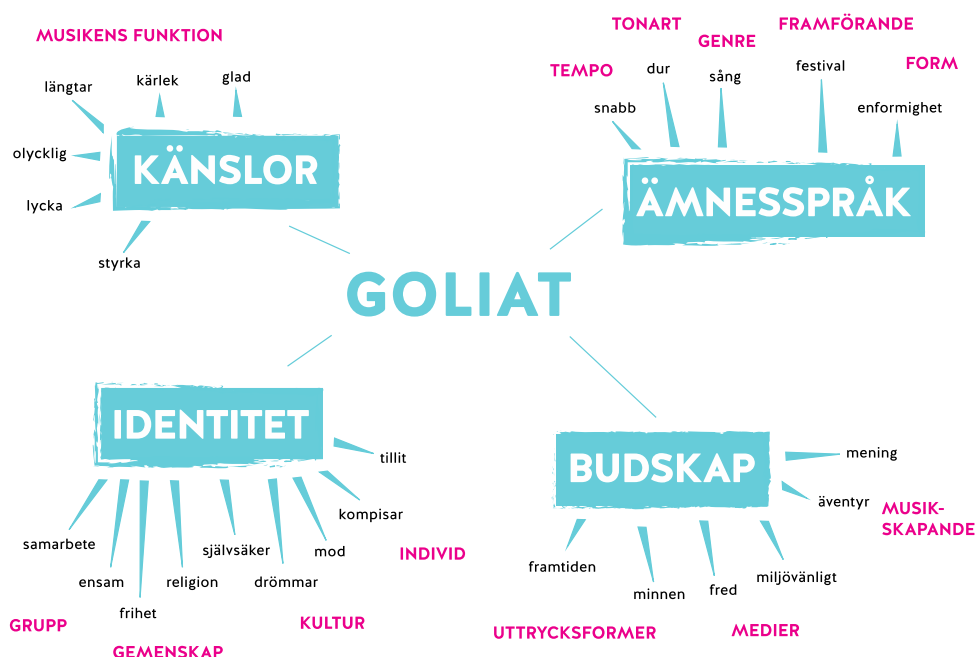

I exemplet på bilden ovan fick en klass i årskurs 9 associera till sången *Goliat* av artisten Laleh, och alla ord som eleverna nämnde skrevs in i ett begreppsmoln. Klassen bestod av elva elever med svenska som förstaspråk och tretton elever med svenska som andraspråk, varav två nyanlända. De nyanlända eleverna hade tillgång till olika digitala översättningsverktyg, men ingen studiehandledare fanns med under övningen. Av begreppsmolnet går att utläsa att många associerade sången till olika känslor eller egenskaper och ordvalet var en blandning av vardagliga ord och ämnesord. Genom att initialt utgå från elevernas egna ord och i huvudsak använda sig av muntligt språk underlättar läraren för de elever som ännu inte har så goda svenskkunskaper att delta i övningen. Att få lov att interagera och tänka tillsammans och på så vis få hjälp av de andra eleverna ger särskilt nyanlända elever möjlighet att ”tänja sina språkliga resurser och på så sätt kommunicera så att säga utöver sin förmåga” (Lindberg, 2013:493).

För att eleverna ska få möjlighet att parallellt kunna utveckla både sitt vardagsspråk, sitt skolspråk och sitt ämnesspråk behöver läraren föra in samtalet på mer ämnesspecifika ord och begrepp så att eleverna tillägnar sig de förkunskaper som de behöver inför övningen. Eleverna och läraren kan tillsammans analysera resultaten i associationsövningen: Vad är det i stycket som väcker dessa känslor? Är det musiken eller texten? Något särskilt i melodin? Något särskilt instrument? Rösten? Något särskilt ord eller någon särskild mening? Samtalet ger läraren överblick över hur eleverna analyserar och vad de fäster sig vid. I denna gemensamma analys öppnar sig tillfälle att använda samtalets vardagliga språk för att introducera ämnesspecifika begrepp i

musikämnet i rätt kontext. Ett sätt att tydliggöra sambanden mellan vardagsspråket och ämnesspråket är att göra om begreppsmolnet till en *tankekarta*:

Exempel på tankekarta. Samlingsorden i de blåmarkerade rutorna och orden i rosa versaler har lagts till av läraren för att bygga en bro från elevernas egna ord till mer ämnesspecifika och skolspråkliga ord. Bild: Henrik Pettersson, Lunds universitet.

Ett komplement till det introducerande samtalet kan vara att läraren modellerar och beskriver sitt eget "soundtrack" och kombinerar det med musiklyssning där de ämnesspecifika orden och begreppen upprepas och knyts an till artister, genrer, identitet, bakgrund, förväntningar, känslor och erfarenheter. Att redan i starten av arbetsmomentet kunna se hur slutresultatet kan se ut och redovisas är också en form av stöttning. Även detta modellerande kan ske i form av ett filmat exempel. En sådan film skulle kunna göras tillgänglig för eleverna under hela arbetsmomentet och på så vis fungera stöttande genom arbetsmomentets alla faser. Även avsnitt ur ungdomslitteratur, filmklipp av och med artister, artiklar med intervjuer eller likande kan användas i modellerande syfte för att exemplifiera tanken bakom övningen.

För att få fram tidigare kunskaper och erfarenheter inför arbetet med "Mitt livs soundtrack" är det en fördel om introduktionsövningarna börjar i det konkreta. Många arbetsmoment inom musikämnet är konkreta och kan läras in genom exempelvis imitation, men detta arbetsmoment som tar fokus på musik och identitet är på många sätt mer abstrakt än konkret. Det är betydligt svårare att illustrera och förklara abstrakta

moment än konkreta (Enström, 2013), men genom att de abstrakta inslagen kontextualiseras blir de lättare att förstå. Att utgå från elevernas tidigare kunskaper och erfarenheter, att låta elevernas egna ord och associationer utgöra basen för det fortsatta arbetet och att konkret modellera hur man kan arbeta med arbetsmomentet kontextualiserar innehållet och de abstrakta inslagen blir lättare att arbeta med (Cummins, 2017).

”Mitt livs soundtrack” är en övning som ger möjlighet att stärka den interkulturella undervisningen i musikämnet. Genom att eleverna kommer att forma sitt eget soundtrack utifrån de känslor och upplevelser som de själva har av musik från en kultur och på ett språk som de själva har valt kommer övningen att kunna bli ett bekräftande inslag i elevens identitetsformering (Lahdenperä, 2010). Elever behandlas inte som exotiska inslag eller som representanter för en viss kultur, utan undervisningens fokus ligger på den musikaliska mångfaldens möjligheter och värde där alla elevers kunskaper och erfarenheter kan berika undervisningen.

Nästa del av denna lektionsserie handlar om hur läraren i sin undervisning kan ta sig från detta stadium och vidare till en fördjupning av ämneskunskaper parallellt med en breddning av ämnesspråket.

Sammanfattning

En central del av undervisningen är att varje nytt arbetsområde inleds med att elevers förkunskaper aktiveras och synliggörs. I musikämnet kan reflektion och samtal om musik och musikminnen vara ett sätt att synliggöra elevers kunskaper och förståelse om musik. Med dessa förkunskaper som grund får eleverna sedan möjlighet att utvecklas vidare när det gäller kunskaper, språk och identitet.

Referenser

- Cummins, J. (2017). *Flerspråkiga elever. Effektiv undervisning i en utmanande tid*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Enström, I (2013). ”Samtal och interaktion i andraspråksforskning”. I: Hyltenstam, K & Lindberg, I (red.) *Svenska som andraspråk: i forskning, undervisning och samhälle*. 2 uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Goldstein-Kyaga, K. & Borgström, M. (2009). *Den tredje identiteten: ungdomar och deras familjer i det mångkulturella, globala rummet*. Huddinge: Södertörns högskola.
- Houmann, A. (2016). ”Working on the Musical Biography: Bringing Story into Music Education”. I: Krämer, O. & Malmberg, I. (red.) *Open Ears – Open Minds. Listening*

and Understanding Music. European Perspectives on Music Education 6. Innsbruck: Helbling.

Lahdenperä, P. (2010). ”Mångfald som interkulturell utmaning”. I: Lahdenperä, P. & Lorentz, H. (red.) *Möten i mångfaldens skola: interkulturella arbetsformer och nya pedagogiska utmaningar*. Lund: Studentlitteratur.

Moon, J. (2010), *Using Story in Higher Education and Professional Development*. London: Routledge.

Rosén, J. & Wedin, Å. (2015). *Klassrumsinteraktion och flerspråkighet: ett kritiskt perspektiv*. Stockholm: Liber.

Ruud, E. (2013). *Musikk og identitet*. Oslo: Universitetsforlaget.

Skolverket (2016a). *Kartläggningsmaterial för nyanlända elever, Steg 1*. Stockholm: Skolverket. Hämtad från bp.skolverket.se/web/step_1/start [2021-04-03]

Skolverket (2016b). *Kartläggningsmaterial för nyanlända elever, Steg 2*. Stockholm: Skolverket. Hämtad från bp.skolverket.se/web/step_2/start [2021-04-03].

Skolverket (2016c). *Kartläggningsmaterial för nyanlända elever, Steg 3, Musik*. Stockholm: Skolverket. Hämtad från https://bp.skolverket.se/web/km_step3_kmmus01/information [2021-04-03].

Skolverket (2022). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2022*. Stockholm: Skolverket.